

Beköszöntő

Egy évente ötször megjelenő hírlevél első számát tartja kezében a tisztelt olvasó. Most és a jövőben rendszeresen szólunk a népesség helyzetéről, a társadalom állapotáról. Az élet alapvető tényeiről, a születésről és a halálról, az együttélésekről, a házasságról és a válásról; a társadalom minden korosztályáról, a gyerekekről, a középkorúakról, az idősekről és a generációk kapcsolatáról szeretnénk beszélni röviden, számokban, táblázatokban, ábrákban és magyarázatokban.

A lehetetlenre vállalkozunk, hiszen frissek, aktuálisak akarunk lenni, pedig a demográfiai folyamatok egyik alapvető jellemzője, hogy általában lassan, csak évtizedekben mérhető időtávban változnak. Mégis szükségét látjuk e hírlevélnek. Egyrészt úgy gondoljuk, hogy (politikai) döntéseink során ismernünk kell e lassan módosuló demográfiai folyamatokat és azok társadalmi összefüggéseit. Másrészt nemcsak a gazdaságban és az informatiká-

ban, hanem a demográfiában is felgyorsult az idő. Ma már ki lehet vetíteni a lehetséges jövőképeket, így kevésbé érhetnek váratlanul bennünket a lassú, de ugyanakkor hatalmas horderejű változások.

KorFa a neve hírlevelünknek, a korfa emb-lémája azonosítja Intézetünket. A korfa egy szempillantás alatt jelzi a társadalom demográfiai állapotát: mennyien vagyunk, melyik generáció népes, és melyikben gyér a népesség. Arra törekszünk, hogy minden egyes KorFa tartalmazzon olyan ábrákat és táblázatokat, amelyekről első ránézésre, részletekbe menő magyarázat nélkül is le tudjuk olvasni népességünk állapotát, és érzékelni tudjuk helyünket a világban.

Spéder Zsolt
NKI igazgató
speder@mailop.ksh.hu

Tartalom

Beköszöntő
Népességünk 50 év távlatában
Fordulóponton a születésszám?
Az EU népesség változása 1999-ben
„Vihar” után a nemzetközi vándorlásról

Trend

Születések az 1990-es években

Szemle

Történeti Demográfiai Évkönyv
Emberi viszonyok
Család és munka

Fórum

Nemzetközi vándorlás és Magyarország

Naptár

Millenniumi demográfiai konferencia
Népesedési kérdéseink egyházi szemmel
Szívbetegségek – NATO konferencia

Népességünk 50 év távlatában

Demográfia és rendszerváltás

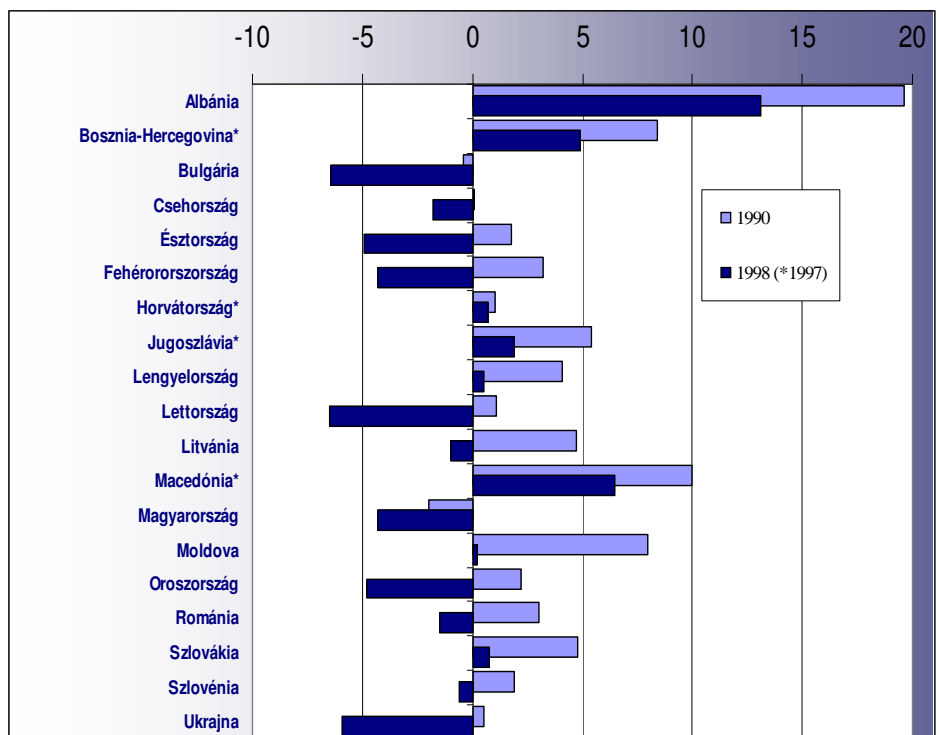
Elhúzódo demográfiai apályban élünk. Kevesebben születnek, mint ahányan meghalnak, öregszik a népesség. Nem egyedülálló jelenségről van szó, hasonló folyamatok mássutt is megfigyelhetők. Helyzetünk azért nevezhető mégis súlyosnak, mert immár húsz éve szakadatlanul fogy az ország lakóinak száma, ami példa nélkül áll a háború utáni Európában.

Az egykori szocialista táborban (főképp a szovjet utódállamok között) találunk ugyan még nálunk kedvezőtlenebb demográfiai helyzetben lévő országokat is, de azokban általában nem egy hosszan tartó demográfiai krízis, hanem a rendszerváltást követő sokk, drámai fordulat eredményezte a helyzet rosszabbodását.

A fejlett európai országokkal való összehasonlításból pedig az derül ki, hogy bár ott is megjelenik a születések számát meghaladó halálozás, például Németországban vagy Olaszországban, a veszteséget bőven pótolja a bevándorlás.¹

Az 1990-es évek Magyarországon a krízisjelenségek mellett határozott formát öltött a nyugat-európai országokhoz való közeledés is.

A születések és a halálozások különbsége (1000 lakosra jutó természetes szaporodás / fogyás) a volt szocialista országokban, 1990 és 1998 (1997)

Forrás: Demográfiai Évkönyv 1998 és 1999. Budapest: KSH, 1999 és 2000.

¹ Grafikon a 4. oldalon

Fokozatosan kibontakozott a családalapítási, gyermekvállalási mintaváltás. Későbbre, 20–24 éves korról 25–29 éves korra tolódott a házasságkötés, az első gyermek megszületése. Az 1990-es években tehát kevesebb 20–24 éves nő szült, az ő gyermekeik "hiányoztak". Ez a születések csökkenésének fő oka.

A halandóság terén még nem egyértelműek a demográfiai mintaváltás jelei. Nálunk még nem tapasztalható az öregedéssel járó betegségek megjelenésének egyre magasabb életkorokra tolódása, az aktívan leélt évek számának nagyfokú gyarapodása, mint az Európai Unió tagállamaiban. Itt is elmondható azonban, hogy míg a rendszerváltó országok többségében az 1990-es évek elején drámai mértékben csökkent a várható élettartam, Magyarországon "csak" folytatódott a halandóság korábbi, rendkívül aggasztó emelkedése.

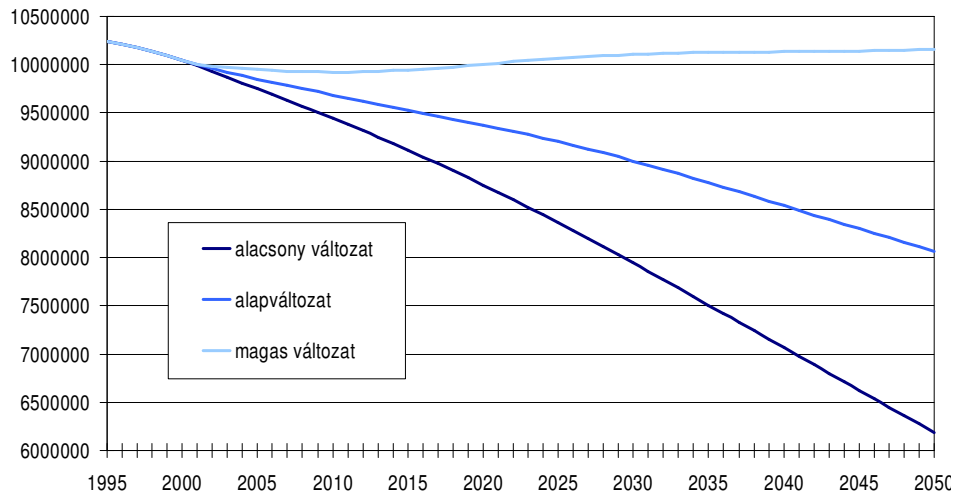
Az első, reményt keltő jelek 1996-ban mutatkoztak. A korábban stabilan 150 ezer fő körüli éves halálozásszám 144 ezer főre mérséklődött. Elsősorban a férfiaknál látszott a halálozás jelentős „késleltetése”. 1998–99-ben azonban újra ellenkező irányúak voltak a mozgások, ismét csökkent az élettartam. A legfrissebb, 2000. évi adatok szerint újftent mutatók mutatkozik.

A demográfus álma – hipotézisek 2050-ig

Az 1990-es évek mélypontja után a termékenység fokozatos emelkedésére számítottunk a következő évtizedben. 20-30 év távlatában az átlagos gyermekszám a gazdasági fejlődéstől, a társadalmi jóléttől és a családpolitikától függően 1,3–1,9 között alakulhat. Ma legvalószínűbbnek azt tekintjük, hogy hosszabb távon a mostani 130 helyett 160 gyermekszületés fog jutni 100 nőre, ami jelenleg jó közepes gyermekszám-átlagnak felel meg Európában.

Ami a halandóságot illeti, nem irreális az a feltételezés, hogy a közeljövőben – ingadozásokon keresztül – ezen a téren is kibontakozik a "mintaváltás", ami hosszabb távon az élettartamok jelentős növekedését fogja eredményezni.

A népesség száma az előreszámítási változatok szerint, 1995-2050

nyezni. Nem elképzelhetetlen, hogy a következő 50 év alatt 15-20 évnnyi élettartam-emelkedés következzen be Magyarországon.

Ha az álmok valóra válnak – az előreszámítások főbb eredményei

A legvalószínűbbnek tekinthető demográfiai jövőkép Magyarország számára a közepesen alacsony gyermekszám, a fokozatosan megemelkedő élettartam és az enyhe bevándorlási többlet kialakulása (alapváltozat). Ezek összhatására azonban csak mérséklődik, de nem áll le a népességcsökkenés. Újult erővel jelentkezik az előregedés, kialakul az idősödés második nagy hulláma.

A népességszám a főváltozat szerint 2010-re 9,7 millió főre, 2050-re pedig 8,0 millióra csökken. Figyelembe véve több lehetőséget is, a népesség száma 2050-re reálisan 7,4 és 8,8 millió közé tehető. Szélsőséges esetekben Magyarország legalacsonyabb népességszáma 6 millió, maximális létszáma pedig 10 millió fő lehet a jövő század közepén.

A 0–19 évesek száma mindenképpen kevesebb lesz a jelenleginél, a korcsoport létszáma akár a felére is csökkenhet 50 év alatt. A

munkaképes korúak (20–64 évesek) száma 2010 után már biztosan jelentősen csökken, hiszen kilépnek közülük az 1950-es években született nagy létszámú korosztályok. 2050-re a mai létszámnak mintegy a háromnegyede kalkulálható. Az idős népesség létszámában az elkövetkező 10–15 év még igen „csendesnek” számít. A 2015-től kibontakozó (második) öregedési hullám során viszont a 65 évesek és idősebbek száma másfélszeresére, vagy akár a duplájára is emelkedhet 2050-ig.

A hosszú távú forgatókönyvek világosan jelzik a jövő népességfejlődés egyik – az időskori ellátó rendszereket és azok jelenlegi finanszírozási módját alapvetően veszélyeztető – fő tendenciáját, az idős népesség arányának hallatlan megnövekedését.

A 65 éves és idősebb népesség aránya az alapváltozat szerint 14%-ról 26%-ra emelkedhet, tehát pár évtized múlva minden negyedik polgár idős ember lesz – legalábbis az idős kor mai meghatározása szerint. Amennyiben azonban az alacsonyabb gyermekszámmal és a magasabb élettartammal fémjelzett forgatókönyv valósul meg, akkor az idősek aránya 2050-ig elérheti a 36 százalékot is.

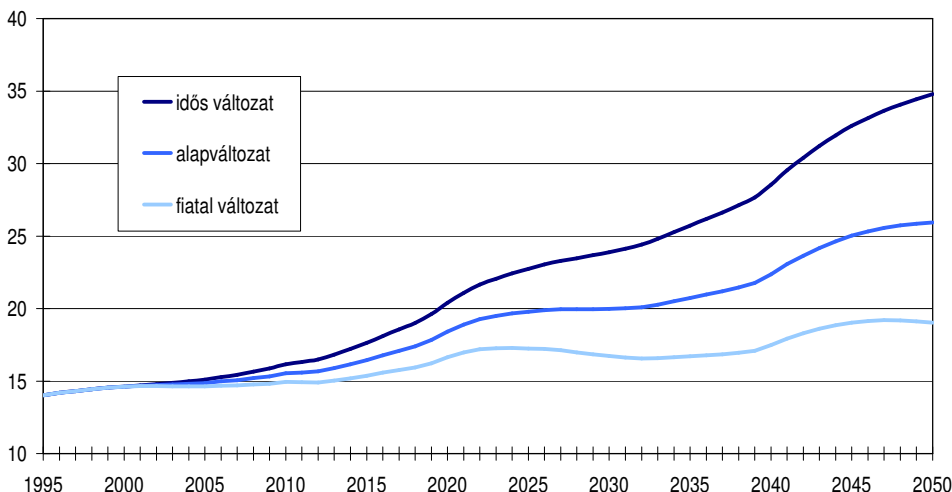
A 21. század első felében tehát a népességi helyzet igen ellentmondásosnak várható. A tendenciák, előrejelzések viszonylagos stabilizációt, a kedvezőtlen folyamatok mérséklődését mutatják a következő évtizedre. Ám miközben a demográfiai alapfolyamatok jó irányba fordulnak, emelkedik a gyermekszám, az élettartam, a bevándorlás, az ország lélekszámát mégis a zsugorodás, összetételét pedig az idősödés jellemzi.

Az álmok maguktól nem valósulnak meg. Szükség van következetes népesedési és családpolitikára. Az elmúlt évtizedek reprodukciós rombolásait csak hosszú távú építkezéssel lehet ellensúlyozni.

Hablicsek László NKI
lhabli@mailop.ksh.hu

Forrás: Demográfiai forgatókönyvek, 2000–2050. KSH NKI, 2000 (előkészületben).

A legalább 65 éves népesség aránya az előreszámítási változatok szerint, 1995-2050 (%)

Fordulóponton a születésszám?

Hangsúlyos a kérdőjel a cím végén, mert a választ egyelőre nem tudjuk. Az viszont tény, hogy a 2000. év első hét hónapjában mintegy 1200 gyermekkel több született, mint egy évvel korábban. Statisztikailag nem nagy ez az emelkedés, mindössze 2,1 százalék. Mégis figyelemre méltó, mert az eddigi legmélyebb hazai születési mélypontról történt az elmozdulás. Az 1999. évi termékenységi viszonyok mellett 100 nő élete folyamán mindössze 129 gyermeknek adna életet. A gyermekvállalási kedv olyan messzire távolodott el az egyszerű reprodukciós szinttől, mint korábban soha. Sajnos nem állíthatjuk, hogy ennél kevesebb gyermek már nem szülehet, mert a tőlünk keletre és nyugatra fekvő országok példáját látva az is előfordulhat. De szerencsére nem ez történt. Ha csak megállt volna a születésszámok tartós csökkenése, már az is eredménynek számítana. Az emelkedés pedig, még ha ilyen kismértékű is, kimondott öröm.

Mi okozhatja a születésszám emelkedését? A demográfiai magyarázat egyértelmű. Egy adott időszak születéseinek számát alapvetően két tényező befolyásolja: a szülőképes korban levő nők száma és gyermekvállalási kedvük. Ami a szülőképes korban lévő nők számát illeti, az 1990-es évek közepén kezdtek belépni a legtermékenyebb életkorba a húsz évvel korábban született nagyobb létszámú nemzedékek. A 20-29 éves nők létszáma folyamatosan emelkedett és jelenleg több mint 160 ezer fővel magasabb, mint tíz évvel korábban. Ebből a szempontból éppen az volt a váratlan és meglepő, hogy nem korábban kezdett emelkedni a születésszám. A másik tényező, a szülési kedv azonban olyan mértékben csökkent, hogy lerontotta a létszámemelkedés jótékony hatását. A mostani kismértékű emelkedést is a szülési kedv változása, de ez esetben a fellendülése okozza. Szerepet játszhat ebben a javuló gazdasági helyzet és azok a kormányzati törekvések, amelyek a gyermekvállalás feltételeinek javítására, és egy gyermekbarát társadalmi légkör kialakítására irányulnak. A közvetlen összefüggés feltételezésével azonban óvatosan kell bánni, mert egyrészt nehéz az ok-okozati kapcsolatot empirikusan bizonyítani, és azért is, mert kevés idő telt el ahhoz, hogy a kedvezőbb feltételek hatása a családtervezési döntéseknél is tudatosodjon. A korábbi tapasztalatok igazolják, hogy a kedvező változások csak hosszabb távon fejtenek ki pozitív változást, ezzel szemben a körülmények rosszabbá válása szinte azonnal kiváltja a negatív reakciót, különösen a születési mozgalom területén. Jó példa erre a közép- és kelet-európai országok esete. Ez a térség jelenleg a világ legalacsonyabb termékenységi régiója, bár tíz évvel ezelőtt még a nyugat-európai átlag felett volt a termékenység szintje.

**A születések száma és dinamikája
az anyák fontosabb demográfiai jellemzői szerint**

Ismérvék	1999. I. félév	2000. I. félév a/	Különbség (fő)	Változás (1999=100)
Korcsoport^{b/}				
-19	4021	3915	-106	97,4
20-24	15129	14190	-939	93,8
25-29	15918	17343	1425	109,0
30-34	7976	8712	736	109,2
35-39	2580	2748	168	106,5
40+	606	632	26	104,3
Iskolai végzettség^{b/}				
0-7 osztály	2344	2207	-137	94,2
8 osztály	11354	11259	-95	99,2
szakmunkás	11795	11920	125	101,1
középiskola	14056	15089	1033	107,3
főiskola, egyetem	6449	7012	563	108,7
Éveszületési sorrend				
01	20733	21681	948	104,6
02	15269	15227	-42	99,7
03	6264	6503	239	103,8
04	2046	2205	159	107,8
05+	1918	1927	9	100,5
Családi állapot				
hajadon	10663	11613	950	108,9
házas	33329	33828	499	101,5
özvegy	214	174	-40	81,3
elvált	2024	1928	-96	95,3
Összesen	46230	47543	1313	102,8
a/ előzetes adatok				
b/ ismeretlen nélkül				

Hol, kiknél emelkedett a születésszám? A 2000. év első félévének adatait az előző év azonos időszakával összevetve figyelemre méltó és bizonyos értelemben meglepő eredmények adódnak. Emelkedés kizárólag a 25 év feletti nőknél tapasztalható, különösen a 25-34 éveseknél, akiknél a növekedés több mint 9 százalékos. A 25 év alatti nők születési tovább csökkentek. Folytatódik tehát a gyermekvállalás későbbi életkorra történő eltolása, de az „érettebb” női korcsoportokban most nagyobb arányban születnek meg a korábban elhalasztott gyermekek. Az anya iskolai végzettségi szintjének emelkedésével együtt nőtt a születési többlet. Az egyetemi, főiskolai végzettségű nőknél az emelkedés csaknem eléri a 9 százalékot, az általános iskolát sem végzett anyák születési viszont mintegy 6 százalékkal csökkentek. Születési sorrend szerint az emelkedés döntő része abból adódik, hogy több az elsőszülött gyermek, de nőtt a harmadik és a negyedik szülöttek száma is az előző év első félévéhez viszonyítva. A legmeglepőbb a családi állapot szerinti eredmény. Az emelkedés mintegy 2/3-a a hajadonok születéseiből adódott, tovább emelve ezzel a ház-

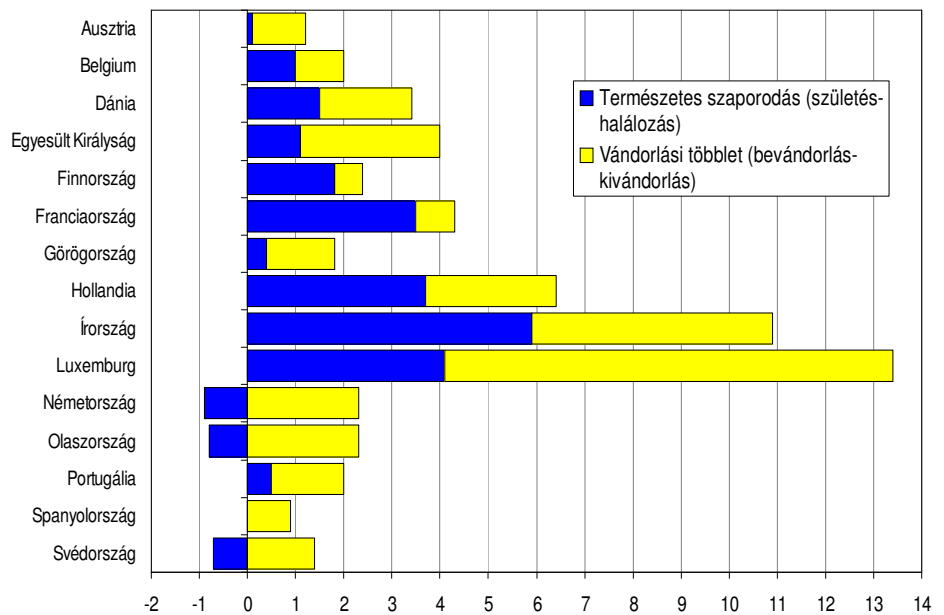
ságon kívüli születések arányát. A házas nők születési csak mérsékelten emelkedtek, az elvált és özvegy nőkéi pedig csökkentek. A kialakult kép tehát meglehetősen összetett, amit csak bonyolít az a helyzet, hogy a születések mellett a házasságkötések száma is emelkedett. Az emelkedés mértéke itt is a 25-34 éves, egyetemet vagy főiskolát végzett nőknél a legjelentősebb, tehát azok esetében, akiktől a többszülöttek zöme is származik. Azt nem lehet tudni, vajon az együtt élő párok kötnek-e nagyobb arányban házasságot, de tény, hogy az először házasságkötők mellett az újránházasságok aránya az átlagosnál jobban emelkedett. A házasságkötés és a gyermekvállalás között egyre lazább a kapcsolat, amit a házasságon kívüli születések dinamikus emelkedése jelez. A házas termékenység azonban még mindig jelentősen meghaladja a nem házasok születésszámát. Ezért feltételezni, vagy legalábbis remélni lehet, hogy a többlet házasságkötések később a házas születési többletben is megmutatkoznak.

Az EU népesség változása 1999-ben

Az Európai Unió lakossága 2000 elején 376 millió fő volt, mindössze 989 ezerrel több, mint egy évvel korábban. E szerény mértékű (2,6 ezrelék) gyarapodás döntő hányada bevándorlásból származott. A bevándorlók száma minden tagországban meghaladta a kivándorlókét, 1999-ben az EU egészére vonatkozóan 717 ezerrel. Olaszország, Németország és Svédország népessége a bevándorlók nélkül egyenesen csökkent volna. A legnagyobb számban Németország, az Egyesült Királyság és Olaszország vonzza a külföldieket, de lakosságához viszonyítva Luxemburg, a látványosan fejlődő Írország és Hollandia is jelentős befogadó (vándorlási egyenlegük 9,3; 5,0; illetve 2,7 ezrelék). Az utóbbi három országban a természetes szaporulat is kiemelkedő. Luxemburg és Írország népessége 1999-ben több mint egy százalékkal nőtt, ami világviszonylatban is jelentős dinamikának számít. Átlagon felüli volt a természetes szaporulat Franciaországban is (3,5 ezrelék). Ez a forrás adta a teljes francia népességnövekmény több mint négyötödét, ami egyedülálló teljesítmény a tagországok között.

DE

Az EU-tagországok népesség-változásának összetevői 1999-ben (ezrelék)

Forrás: Hazai és nemzetközi adatok a népességszám változásáról. A KSH jelenti 2000/6: 47–49., továbbá www.euroinfo.hu/szerver/5fej/lakos.htm

„Vihar” után a nemzetközi vándorlásról

Elgondolkodtató, hogy a népesedési kérdésekkel kapcsolatban valójában mi foglalkoztatja az embereket és mi a tömegkommunikációt. Annak ismerete sem elhanyagolható, hogy a két "érdeklődés" mennyiben van szinkronban, mennyiben fedik egymást, s hogy melyik is generálja a másikat. Jelen esetben lépéselőnyre a média tett szert. Az írott és az elektronikus sajtó a Népesedéspolitikai ad-hoc Bizottság számára készített vaskos tanulmánykötetből¹, amelyben a kutatók a népesedési folyamatok bonyolult és szerteágazó szövetét sokoldalúan boncolgatják, a bevándorlásra, annak is egy félreértett összefüggésére vonatkozó passzust ragadta ki.

Vajon mi és mikor bicsaklott meg bennünk, aminek következtében – legalábbis a mindennapos tapasztalat alapján – a köz-figyelme nem igazán terjed ki a hazai népesség számának változására, kor szerinti összetételének, vagy általánosabban megfogalmazva a népesség állapotának alakulására? Mi a magyarazata annak, hogy még sosem volt "taxis-blokád", "úteltelzés", vagy "figyelmeztető sztrájk" az alacsony termékenységi, a magas halandósági mutatók, vagy a népesség rossz egészségi állapota miatt?

Némi túlzással talán még az is megkockázatható, hogy ha nem teszünk kísérletet annak tisztázására, milyen szerepet játszhat a nemzetközi vándorlás Magyarország 1999 és 2050 közötti népességfejlődésében, a népességszám megőrzésében, azaz, hogy a nemzetközi vándorlás "segítségével" korrigálható-e vagy sem a hazai népesség fogyása és elöregedése, akkor a tömegkommunikáció az elvégzett munkát mindössze egy MTI közlemény közreadásával "nyugtázta" volna.

Félreértés ne essék: eszembe sem jut jelentéktelenség degradálni a nemzetközi vándorlás hazai népesedési folyamatokban játszott szerepét, ennek ellenére a népesség számának, nem és kor szerinti összetételének alakulásában játszott szerepe a termékenység és a halandóság mellett nem igazán jelentős. Ezt, s emellett azt is, hogy népesedési gondjainkat migráció segítségével megoldani nem tudjuk, a Habclicsek László kollégámmal írt dolgozatunkban² kellő mértékben dokumentáltuk is. A vita szerencsére annak ellenére, hogy ismételt és ismételt visszavetést a félreértett 1,8 millió ember betelepítéséhez, a népesedési folyamatok legfontosabb kérdéseivel: a termékenységgel, a halandósággal, a népesség elöregedésével, a házassági szokások megváltozásával, a válások gyakoriságával is alaposan foglalkozott.

Azonban érdemes elgondolkozni, hogy a bevándorlás miért vált a vita központi kérdésévé és miért váltott ki ellenérzést. Az elutasítás attitűdje, még ha nem is volt egyértelmű és egyöntetű, elgondolkodtató. Történetiségében nézve a hazai népességfejlődést azt tapasztaljuk, hogy elődeink jelentős százalékban a nagy demográfiai katasztrófákat (a tatárjárást, a török hódoltságot) követően érkeztek az országba, illetve a Magyar Birodalom periferiáiról vándoroltak az ország központi részére, amely az első világháború győztes nagyhatalmai határt-szabó kedvének megfelelően a mai Magyarország területé lett. Emellett arról sem feledkezhetünk meg, hogy az elmúlt száz év vándorlási egyenlege veszteséges, s hogy a fenti időtartamon belül a második világháborút követő időszakban kiugróan magas volt az elvándorlás. Feltételezhető tehát, hogy a legtöbb család szűkebb vagy tágabb környezetéhez tartozó egy vagy több személy már évek óta külföldön él, s ha ez így van, akkor miért gond az, ha közöttünk is élnek külföldiek.

A rendelkezésünkre álló adatok semmiféle "körös" elváltozásra nem utalnak. 1998-ban 10458 bevándorlási kérelmet regisztráltak. (1997-ben a kérelmezők száma csak 6683 volt.) 1999-ben 12592-re növekedett a bevándorlási kérelmet benyújtók száma, 2000. első félévében viszont az ötezeret (4977) sem érte el a kérelmezők száma.

1999-ben honosítás, visszahonosítás útján 6066 személy lett új magyar állampolgár,

¹ Népesedés és népességgazdálkodás. A Népesedéspolitikai ad-hoc Munkabizottság megbízásából készült tanulmányok (Kézirat). A munkabizottság elnöke Cseh-Szombathy László Professor Emeritus, az MTA levelező tagja. Budapest, 2000.

² Idézett mű: 329–357. és *Demográfia* 2000/1: 11–46.

akiknek több mint a fele Romániából települt át. Az új állampolgárok 17 százaléka már volt magyar állampolgár, 75 százalékának pedig a felmenői között voltak magyar állampolgárok. 2000. első felében 2636 személy kapott magyar állampolgárságot. Az eddig elutasított kérelmezők száma 175 volt. Magyar állampolgárság visszaszerzéséről 1999-ben 200-an, idén pedig 83-an nyilatkoztak, de hogy közülük mennyien élnek Magyarországon, nem tudjuk.

A rendelkezésre álló adatok szerint 76052 külföldi él bevándorlási engedéllyel Magyarországon. (Közöttük 30693 a román, 9199 a jugoszláv, 7399 a volt szovjet, 5331 a német, 3135 az ukrán, 2626 a kínai, 2380 a cseh és a szlovák állampolgárok száma.) Ők azok, akik közül az új magyar állampolgárok rekrutálódnak. Az össznépességhez viszonyított arányuk (0,76 százalék) jelentéktelen. Mellettük a huzamosabb engedéllyel itt tartózkodók (kül-

földi munkavállalók, diákok stb.) száma 1999. december 31-én 60894 volt. Közülük általában igen kevesen lesznek bevándorlók, vagy új magyar állampolgárok. E két nagyobb külföldi állampolgárságú csoport együttes létszáma sem túlságosan jelentős. Nem is beszélve arról, hogy e második csoporthoz tartozók hazai népességfejlődésben játszott szerepe szinte kimutathatatlannal csekély. Mindez megerősíti azt a korábbi állás-pontunkat, hogy a nemzetközi vándorlás a hazai demográfiai problémák megoldásában csak addicionális. Ráadásul mindaddig, amíg nem tudjuk, hogy egy adott időszakban hány magyar állampolgár hagyja el az országot, azaz hogy a vándorlási egyenleg pozitív, vagy negatív, nem is juthatunk érdemleges megállapításra.

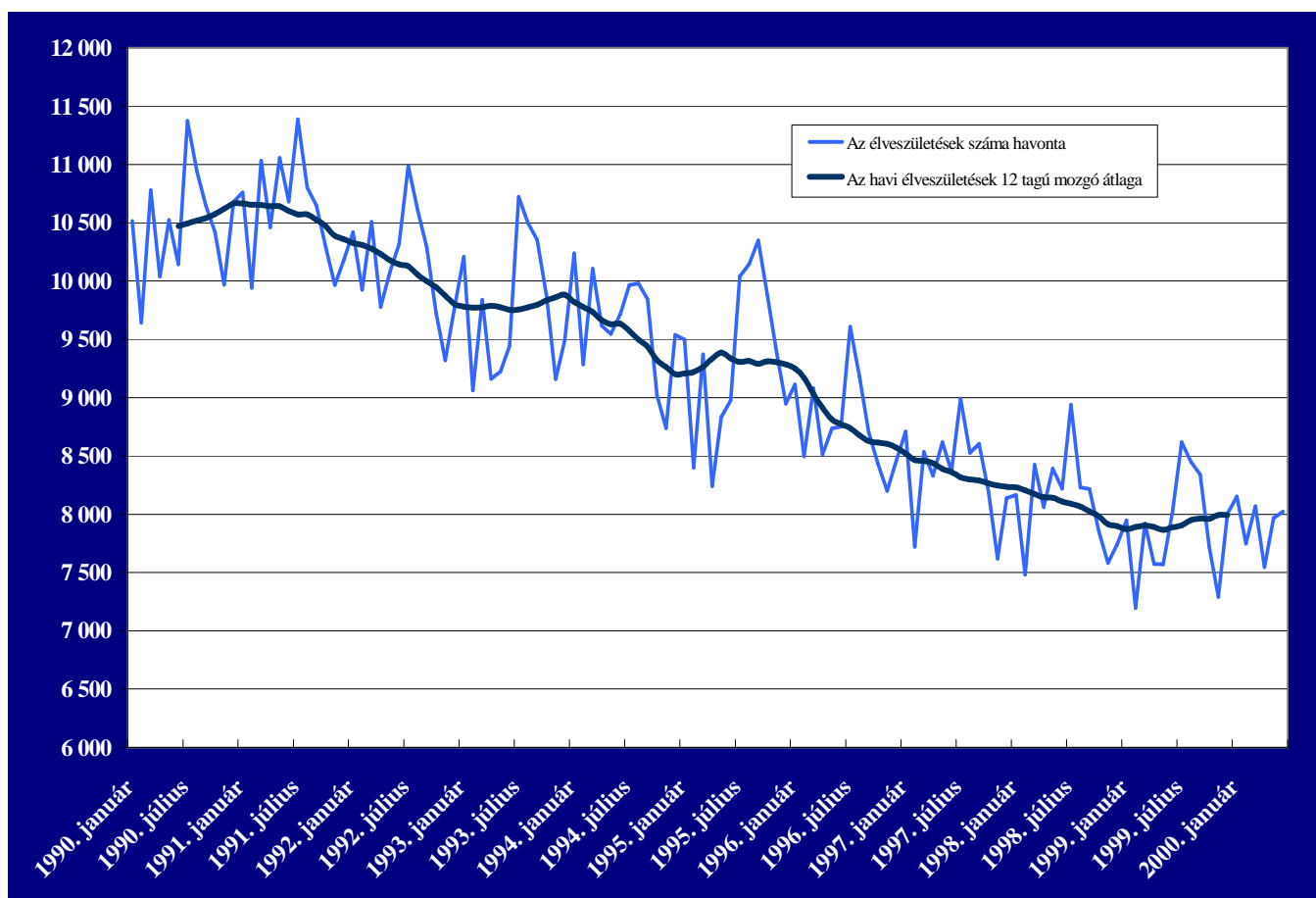
Teendők. Beható elemzés alá kellene venni "attraktivitásunkat", s változó valóságunknak megfelelően pontosan kellene ismernünk

azokat az összefüggéseket, amelyek bármely ország állampolgárát arra készítik, hogy hosszabb ideig Magyarországon éljen. Olyan statisztikai adatszolgáltatást kell kialakítani, amelynek a bevándorlókra vonatkozó adatai árnyaltabb demográfiai elemzések elkészítésére is lehetőséget adnak. Meg kell találni azokat a pontokat, amelyek honfitársainkat érdekeltté teszik abban, hogy huzamosabb külföldi tartózkodásukat a polgármesteri hivatalok tudomására hozzák. Ha mindezeket sikerrel túljutunk, akkor fel kellene tárnunk a hazai népesség migrációval kapcsolatos attitűdjét, hogy a majdan elkészítendő hosszú távú migrációs politikai stratégia stabil alapokra épülhessen.

Tóth Pál Péter NKI
tothpp@mailop.ksh.hu

TREND

Születésszámok az 1990-es években

Az élvészülések száma újabban gyakran szerepel a hírek között. Vajon megállt-e az 1990-es évek születéscsökkenése? Elindulhat-e lényeges születésnövekedés?

Az ábra 1990, vagyis a rendszerváltás kezdete óta mutatja a havonkénti születésszám-

mokat. A havi adatok természetesen jellegzetes ingadozásokat mutatnak, megnehezítve a trendek felismerését.

Az ingadozásokat 12 hónap adatainak átlagolásával csökkenthetjük. Szembetűnő a görbe végének „ellaposodása”.

Ez igazán jó jel. Az is látható azonban, hogy az 1990-es években voltak már hasonló „viszszafordulások”.

A fordulat tehát sejtethető, de további megerősítésre vár.

SZEMLE

Történeti Demográfiai Évkönyv 2000

Szerkesztők: Faragó Tamás és Őri Péter.
KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 2000, 417 oldal, 3700 Ft.

A kötet a Népeségtudományi Kutató Intézet régi-új sorozatának a része, a Történeti Demográfiai Füzetek folytatása. Őrizni kívánja elődje tematikai sokféleségét, szakmai színvonalát, ugyanakkor rendszeresebb megjelenésű, tartalmát tekintve még színesebb, szélesebb látókörű sorozatot indítana el. Teret kíván adni a történeti demográfia tárgy körébe tartozó minden irányzatnak, véleménynek, szakmai vitának. Rendszeresen közöl híreket, beszámolókat, irodalmi áttekintéseket, ismeretéseket a tudományág és a rokontudományok hazai és külföldi eredményeiről.

Az évkönyvek jellegükénél fogva elsősorban népességünk múltjával foglalkoznak. Tekintettel azonban arra, hogy a demográfiát a hosszan tartó folyamatok, a lassan változó szerkezet jellemzi, a jelennel foglalkozó szakemberek is haszonnal forgathatják az egyes köteteket.

A Történeti Demográfiai Évkönyv 2000 első tanulmányát Granasztói György írta. Európai keretbe helyezve a honfoglalástól 1800-ig terjedő magyarországi népességnövekedést arra a következtetésre jut, hogy korai adataink inkább a történelemről alkotott tudás növekedését tükrözik, de nem adnak határozott választ arra, mekkora népességgel számolhatunk a 18. század előtt.

Dányi Dezső írásából a 19. század végi belső vándorlási folyamatokat ismerhetjük meg. Döntően ezek alakították a magyarországi né-

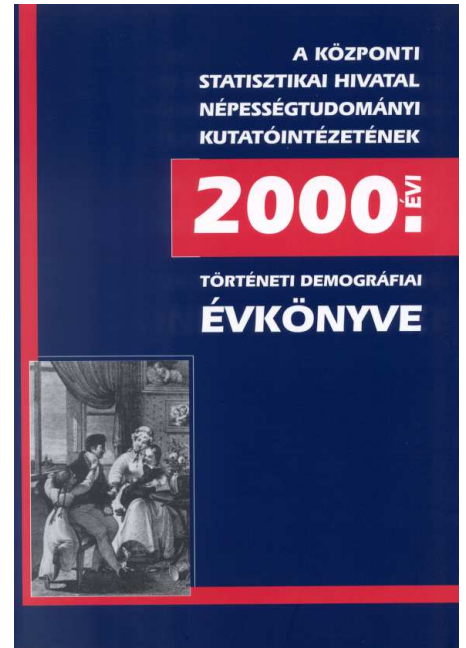
pesség területi megoszlását a 20. században, és nagyban hozzájárultak Budapest sajátos regionális centrummá válásához.

Benda Gyula 18-19. századi keszthelyi halandósági vizsgálatai egyrészt a halandósági válság fogalmát világítják meg és bemutatják annak elemzési lehetőségeit, másrészt világossá teszik a népességi és gazdasági folyamatok összefüggéseit. Noha az elemzés időszaka 150 évvel ezelőtt zárul, az eredmények érdekes összevetési lehetőségeket kínálnak a 20. századdal.

Melegh Attila egy némileg sikamlós témát, a 17-18. századi kiskunhalasi házasságtöréseket vizsgálja. Bemutatja, hogy egy mikroszinten lényegében „államnélküli” világban a közösség hogyan kísérte figyelemmel és hogyan szabályozta az egyének magatartását.

A kötet további két tanulmánya a család és háztartás kérdéskörével foglalkozik 19. század közepi források alapján. Pozsgai Péter a család, a háztartás és a mezőgazdasági kistulajdonosi lét összefüggéseit elemzi, különös tekintettel az öröklődésre, míg Heilig Balázs a családok és a háztartások életének ciklikuságával és az ezzel kapcsolatos elemzési módszerek javítási lehetőségeivel foglalkozik.

Az évkönyv fontos részét képezik a tudományággal kapcsolatos hírek, információk. Ezúttal a történettudományban jelentkező új kezdeményezések (számítógépes adatbank kialakítása, a nemzetközi kapcsolatokat szélesítő, módszertani, tematikai megújulást segítő, hangsúlyozottan interdiszciplináris posztgraduális műhely tevékenysége) bemutatására kerül sor.

A közölt ismertetések a témát érintő legfontosabb Magyarországon megjelent művekről és néhány, a közelmúltban Nyugat-Európában kiadott elméleti, vagy módszertani szempontból érdekes, illetve a történeti demográfia eltelt ötven évének eredményeit számba vevő írásról adnak hírt.

Bővebb információ:

Faragó Tamás NKI, faragot@mailop.ksh.hu
Őri Péter NKI, oripeter@mailop.ksh.hu

Rendelés:

Kardulesz Ferencné NKI,
kardulesz@mailop.ksh.hu

Emberi viszonyok – Cseh-Szombathy László 75 éves

Szerkesztők: Spéder Zsolt és Tóth Pál Péter.
Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó, Budapest, 2000, 392 oldal, 2250 Ft.

Cseh-Szombathy László tiszteletére és köszöntésére, 75. születésnapjára jelent meg az ünnepelt szakmai életrajzát, a vele készült tartalmas interjút és a tizenhét kiváló szociológiai és demográfia tanulmányt magában foglaló kötet. Külsőre is az alkalomhoz méltó, finoman elegáns a könyv. Fejezetei a tanár úr érdeklődéséhez legközelebb álló témák szerint tagolódnak. Az első fejezet címe a *Változó család*, amelynek tanulmányait Dobossy Imre, Karády Viktor, Pongrácz Tiborné, S. Molnár Edit, Somlai Péter, Tóth Olga és Utasi Ágnes írta. Ezt követi a *Társadalmi szerkezet* vizsgálata Elekes Zsuzsanna, Lengyel György,

Paksi Borbála, Róbert Péter, Spéder Zsolt és Tóth István György írásaival. A *Köztereink* nevet viselő harmadik fejezet is közvetlenül kapcsolódik a kötet címében találóan megjelenő emberi viszonyokhoz. Itt a megszólítási szokásokról, a kockázatvállalásról, egy budapesti közterületről és a deprivált családok kisgyermekéről olvashatunk Angelusz Róbert és Tardos Róbert, Csepeli György és Székelyi Mária, S. Nagy Katalin, illetve Neményi Mária tollából. Az utolsó téma a *Népesedési viszonyok*, amelyhez Antal Z. László, Gyenei Márta, Józán Péter és Tóth Pál Péter tanulmányai kapcsolódnak.

Bővebb információ:

Spéder Zsolt NKI, speder@mailop.ksh.hu és
Tóth Pál Péter NKI, tothpp@mailop.ksh.hu

Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után

Szerzők: Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit – Dobossy Imre.

KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentések 62, Budapest, 2000/1, 107 oldal, 768 Ft.

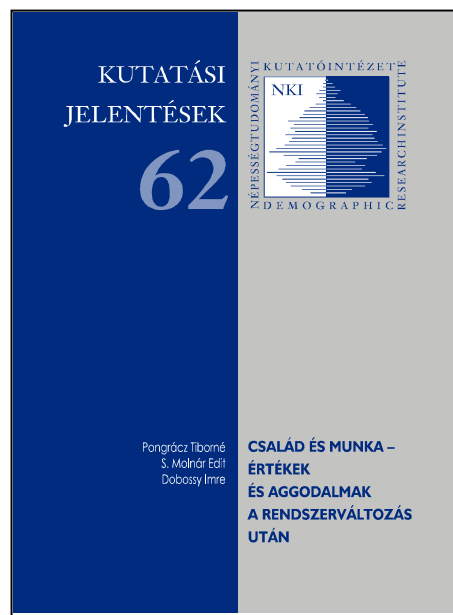
A gyermekvállalás és a kereső tevékenység összeegyeztetése soha nem volt könnyű feladat a nők, illetve a családok számára. A gazdasági viszonyok megváltozásával, a piacgazdaság térhódításával a korábbinál is nehezebbé vált a két feladat összehangolása.

A gyermeknevelés munkahelyi „tolerálásával” kapcsolatos jogi garanciák, a munkahelyi kedvezmények az állami és az önkormányzati szférában könnyebben érvényesülnek, mint a versenyszférában. A jelek arra mutatnak, hogy a munkaadók megtalálják azokat a kikapukat, amelyek jogi szankciók nélkül is lehetővé teszik a családalapítás előtt álló, vagy kisgyermekes nők munkavállalásával kapcsolatos negatív bánásmódot. E tekintetben bizonyos közömbösség érezhető a társadalomban, mondván, hogy ezek „egyéni problémák”, amelyeket a munkavállalóknak maguknak kell megoldaniuk. Pedig a női munkaerő hátrányos megkülönböztetése a gyermekvállalási szándékok lanygulása révén, hosszú távon az egész társadalomra nézve kedvezőtlen.

További szempont, hogy a rendszerváltozás pszichésen is megterhelő annak a generáci-

ónak, amely gyermekkorában, a szülői házban más körülmények között szocializálódott. Ez többek között abban nyilvánul meg, hogy megszűnt a „mindenről gondoskodó állam”, a piacgazdaság kemény feltételeihez kell alkalmazkodni, kevésbé kiszámíthatóak a dolgok, több kockázatot kell vállalni. Igaz, nagyobb a súlya az egyének szakképzettségének, rátermettségének, kezdeményezőképességének is. Mindez nem hatástalan a család belső életére, érzelmi egyensúlyára. Sok tekintetben megterhelőbb, felelősségteljesebb a gyermeknevelés, nehezebb a munka, az életcélok és az anyaság összeegyeztetése. Természetesen ezek nem kizárólag „női problémák”, a pozitív és a negatív változások a családalapításban résztvevő férfi-generációt is érintik.

A kiadvány egy 1998-ban készült felmérés eredményeit foglalja össze. A kutatás azokra – az itt csak vázlatosan említett – problémagócokra (negatív tapasztalatok, aggodalmak, alkalmazkodási nehézségek) irányult, amelyek jelentős hatást gyakorolnak a gyermekvállalásban és a gyermeknevelésben leginkább érintett 18-40 év közötti férfi- és női korosztály családi életének, valamint a munkahelyi előreljutással kapcsolatos ambícióinak összhangjára. Az adatfelvételt követő évben, 1999-ben az országgyűlés számos olyan családpolitikai intézkedést hozott, amelyek a gyermeknevelés könnyítését célozzák. A mellékletben

ezen intézkedések fogadtatását vizsgáló – az alapkutatáshoz szorosan kapcsolódó – közvélemény-kutatás részletes eredményeit foglaltuk össze.

Bővebb információ: Pongrácz Tiborné NKI, telefon: (1) 251-0288/149.

Rendelés: Kardulesz Ferencné NKI, kardulsz@mailop.ksh.hu

FÓRUM

Nemzetközi vándorlás és Magyarország (Vitaindító)

A Demográfia 2000/1. száma közölte Habolicsek László és Tóth Pál Péter tanulmányát a nemzetközi vándorlás lehetséges népességi hatásairól. Ebben a szerzők a szenárió módszer segítségével azt kutatták, hogy a bevándorlás milyen feltételezett szintjei és ütemezése eredményezné azt, hogy a 2050. évi népességszám 10 millió körül legyen.

A vándorláshoz hasonlóan megvizsgálták azt is, vajon önmagában a termékenység vagy a halandóság biztosíthatná-e, hogy a jelenlegi népességszám megmaradjon.

A vizsgálatok eredménye egy úgynevezett *fenntartható változat* megkonstruálása volt, amelyben mindhárom meghatározó jelenség egyidejűleg és külön-külön is pozitívan „járult hozzá” a népességszám megtartásához. A szerzők a megújuló családpolitika mellett előrelépést sürgetnek az egészségpolitikában és aktív bevándorlás-politika kidolgozását szorgalmazzák.

Magyar Nemzet ezzel foglalkozó 2000. március 3-i cikke nyomán valóságos „sajtóláz” kezdődött el. A jelentős mértékű bevándorlás

feltételezése, különösen a „betelepítési forgatókönyv” igencsak megmozgatta az újságírók fantáziáját.

A KorFa hasábjain is fórumot kívánunk teremteni a témával kapcsolatos rövid írásoknak. Különösen szívesen vennénk, ha „döntési helyzetben” lévők fejtenék ki véleményüket a Magyarországra történő bevándorlás lehetőségeiről, akadályairól, előnyeiről és hátrányairól.

HL

NAPTÁR

Millenniumi történeti-demográfiai konferencia

Az MTA 175. évfordulójához kapcsolódó rendezvénysorozat részeként nagyszabású történeti-demográfiai konferencia lesz november 9–10-én a Magyar Tudományos Akadémián. A rendezvény szervezője az MTA Demográfiai Bizottsága és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézete, védnöke Mádl Ferenc köztársasági elnök. A konferencia mind térben, mind időben nagy ívben tekinti át a magyar népességtörténetet, a népességi proble-

matikát a lehető legszélesebben értelmezve. A magyar demográfiai kutatás legnevesebb képviselőit kívánjuk szerepeltetni, és tág teret kapnak a népesség kérdéseire kapcsolódó társadalomtudományok művelői, az antropológusok, a földrajzkutatók, a közegészségügyi szakemberek, a szociológusok, a történészek, továbbá számítunk a közélet, a politika kiemelkedő szereplőinek részvételére is. Arra törekszünk, hogy a különböző szakterületek képviselői között minél szélesebb körű párbeszédre alakuljon ki. Az előadásokat 2001 folyamán, a következő Történeti Demográfiai Évkönyvben kívánjuk megjelentetni.

Servezők:
Faragó Tamás NKI, faragot@mailop.ksh.hu
Tóth Pál Péter NKI, tothpp@mailop.ksh.hu

A konferencia témái és a szekcióvezetők neve:

1. A magyar népességtörténet fő vonalai a honfoglalástól a XVII. századig (Kubinyi András)
2. Népmozgalom és népességnövekedés a XVII. század vége és 1918. között. Termékenység, halandóság, reprodukció (Dányi Dezső)
3. Termékenység, halandóság, reprodukció Trianontól napjainkig (Józan Péter)
4. Család és háztartás a reneszánsztól a szecesszióig (Faragó Tamás)
5. Társadalom és népesedés a XVIII-XIX. században (Kövér György)
6. A közegészségügy és az orvostudomány hatása a történeti Magyarország népességének fejlődésére (Kapronczay Károly)
7. A magyar népesség fizikai és egészségi állapota a huszadik században (Joubert Kálmán)
8. Felekezetek és etnikumok a történeti Magyarországon (Kocsis Károly)
9. A Kárpád-medence népessége az első világháború előtt – a történeti Magyarország népességének térszerkezete (Beluszky Pál)
10. A trianoni döntés demográfiai következményei (Szász Zoltán)
11. Háború, politika, népesedés. A politika és a népesség viszonya a történeti Magyarországon (Gyáni Gábor)
12. Vándormozgalmak a történeti Magyarországon a török háborúkat követő újratelepülésektől az első világháborúig (Dövényi Zoltán)
13. Vándormozgalmak Trianontól az ezredfordulóig (Tóth Pál Péter)

Népesedési kérdéseink egyházi szemmel A Magyar Református Presbiteri Szövetség 9. nemzetközi konferenciája

A magyar ajkú reformátusok a teológia, a demográfia, a néprajz, a kulturális antropológia, a pszichológia, az orvos- és a közgazdaságtudomány elméleti és gyakorlati szempontjaiból tekintették át népesedési kérdéseiket 2000. június 26-29. között Debrecenben. Több előadó hangsúlyozta, hogy a gyermekek számának alakulása iránti figyelem ne szorítkozzék az anyaméhre. Dr. Dizseri Tamás, a Bethesda Gyermekkórház főigazgatójának véleménye szerint sokan aggódnak a népesség fogyása, az abortuszok magas száma miatt, de a szükségesnél kevesebben törődnek a

prevencióval, a "mégis vállalt" gyermekek és szüleik gondozásával. Ezen a területen az egyházaknak kiemelten fontos küldetésük, feladatuk van.

A konferencia állásfoglalása a *Presbiter* IX. évf. 4., 2000. július-augusztusi számában olvasható. Ebből idézünk:

"1.9 *Mind pszichológiai, mind pedagógiai szempontú vizsgálatok megmutatták, hogy nem felszólításra fognak az anyák szülni, ha nem látják gyermekük lelki és anyagi biztonságban történő felnevelésének lehetőségét.* ...Ez nem jelenti azt, hogy lemondjunk a

születésszámok mielőbbi lehetséges növeléséről, de jelenti azt, hogy ez a cél csak hosszútávon, folyamatos és céltudatos munkával érhető el, és ezért nem szabad politikai irányzatokhoz, vagy rendszerekhez kötni."

DE

Bővebb információ:

Dr. Ritoók Pál főtájtár, Református Presbiteri Szövetség, 1092 Budapest, Ráday u. 28., telefon: (1) 218-0266.

Szívbetegségek – NATO konferencia A szívkoszorúér-megbetegedések magas száma Közép- és Kelet-Európában: a stressz és a nemek szerepe

A közép- és kelet-európai országok népességén belül két-háromszor gyakoribb a szívkoszorúér-megbetegedés és halandóság, mint Nyugat-Európában. A kilencvenes években sem mutatkozott lényeges javulás, sőt, a férfiak körében egyes országokban rosszabbodott a helyzet. A hagyományos rizikófaktorok (magas vérnyomás, túlsúly, dohányzás, magas koleszterin szint) csak részben magyarázzák a különbséget. A Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézete volt a házigazdája annak a 2000. május 20-24. között Budapesten rendezett konferenciának, amelynek résztvevői a pszicho-szociális tényezőkre és ezek nemeként eltérő szerepére összpontosították a figyelmet. Az életkörülmények, az otthoni és a családi élet minősége, az önbizalom, a belső, illetve a külső kontrolláltság mértéke, a mások részéről megnyilvánuló értékelés, az ellenséges beállítódás, a munkahelyi

erőfeszítés és elismerés összhangja vagy ezek hiánya önmagukban és mint a hagyományos rizikófaktorok előidézői is növelhetik a szívkoszorúér-megbetegedés kockázatát. Meggyőzően bizonyították ezt a svéd-észt összehasonlító vizsgálatok, amelyek a svéd férfiak és nők körében szignifikánsan magasabb önbizalmat, mások részéről nagyobb értékelést, ugyanakkor nagyobb fokú ellenséges beállítódást, az észt lakosságban viszont lényegesen magasabb szintű de-

pressziót mutattak. Ezek a különbségek – más tényezők hatása mellett – szignifikánsnak mutatkoztak a magasabb szívkoszorúér-megbetegedés magyarázatában. A konferenciáról a *Science* folyóirat 2000. június 9-i számában számolt be.

DE

Bővebb információ: <http://www.sote.hu/magtud>

A Népeségtudományi Kutató Intézet a KSH Kutatóházában, Zuglóban.

KorFa népesedési hírlevél

Kiadja: a KSH
Népességtudományi Kutató Intézet

Felelős kiadó:
Spéder Zsolt igazgató

Szerkesztők:
Daróczi Etelka és Hablicsek László
daroczi@mailop.ksh.hu
lhabli@mailop.ksh.hu

A Szerkesztőség címe:
1149 Budapest, Angol u 77.

Telefon: (1) 383-3535, Fax: (1) 383-3111

Megjelenik évente 5 alkalommal.